

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

БУТИНСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК 271.2(477) – 9"1991/2013"

**ЮРИСДИКЦІЙНИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я
І ПЕРСПЕКТИВИ КАНОНІЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ ПОМІСНОЇ
ЦЕРКВИ: РЕЛІГІЄЗНАВЧІ ТА ЕКЛЕЗИОЛОГІЧНІ РЕФЛЕКСІЇ
(1991 – 2013 рр.)**

Спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ

на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Житомир - 2014

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі релігієзнавства та теології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: академік АН вищої школи України
доктор філософських наук, професор
Докаш Віталій Іванович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри соціології.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Шугаєва Людмила Михайлівна,
Рівненський державний гуманітарний
університет імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри філософії;

кандидат філософських наук, доцент
Шкіль Світлана Олександрівна,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
ст. викладач кафедри філософії.

Захист відбудеться "25" вересня 2014 року об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 14.053.02 в Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, Україна, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, Україна, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

Автореферат розісланий "22" серпня 2014 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Горохова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. На тлі кардинальних перетворень новітньої доби, початок якій поклав розпад СРСР та проголошення Україною державної незалежності, значних трансформаційних зрушень, які пережило українське суспільство протягом останніх двох десятиліть мають місце складні процеси і в релігійно-церковній сфері, внутрішня логіка яких позначена глибинними суперечностями. Оскільки православні громади складають більше половини релігійної мережі України, то саме цей напрямок є основним чинником ідентифікації та інтеграції суспільства. Враховуючи, що православне середовище перебуває у стані конфлікту, на порядок денний висувається питання об'єднання різних православних напрямків та створення єдиної Української Помісної Православної Церкви (УПЦ). Сьогодні є всі передумови для подолання міжправославного розколу та об'єднання української нації в єдину спільноту.

Аналіз суперечностей між православними Церквами в Україні, який пояснюється комплексом духовно-історичних причин як загальнонаціональної ваги, так і наддержавного формату, дозволяє стверджувати, що сьогодні, як ніколи раніше, необхідно зробити все для об'єднання українських православних Церков (УПЦ МП, УПЦ КП та УАПЦ) під єдиною юрисдикцією. Позитивне вирішення цього питання залежить і від досягнення внутрішньоукраїнського консенсусу, і від позицій автокефальних православних церков. А це означає, що комплексне дослідження спектру питань, пов'язаних з розколом Українського Православ'я, потребує всебічного та об'єктивного осмислення широкого кола церковно-релігійних питань прямої чи опосередкованої належності, більшість яких зрослися зі сферою політики.

В Україні як протягом її непростої історії, так і в наші дні, події в релігійно-церковній та суспільно-політичній сфері часто взаємозумовлювалися, а кореляція конфесійних та політичних симпатій уважно вивчалися.

Варто наголосити, що перспектива буття православ'я в оновленій державі стала предметом як внутрішньоцерковних, так і навколоцерковних суперечок. З упевненістю можна стверджувати, що взаємозв'язок православ'я з українським суспільством є епохальним. Постає питання: Які саме релігійні, моральні та соціальні підстави створення та визнання юрисдикції єдиної Української Помісної Православної Церкви у сучасній та майбутній Україні. Серед необхідних передумов, висунутих на розгляд УПЦ МП патріархом УПЦ КП Філаретом для об'єднання православ'я в Україні є: всебічна підтримка УПЦ МП соборності України та недоторканості її кордонів, євроінтеграція та автокефалія Української Церкви.

Дослідження феномену Українського Православ'я у вітчизняному релігієзнавстві залишається пріоритетним напрямком наукових розвідок ще й тому, що більшість громадян нашої держави так чи інакше позиціонують себе з цією конфесією, а також реабілітацією релігії, яка відбулася в громадській думці за роки незалежності, зміною суспільних оцінок її ролі у духовному і національному відродженні, українському державотворенні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконувалася у межах тематичного плану наукових досліджень кафедри релігієзнавства та теології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича "Феномен релігійного життя: ретроспективи і реалії" (номер держреєстрації 0110U000191).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає у всебічному й об'єктивному розгляді комплексу питань, пов'язаних з розколом Українського Православ'я, визначення його юрисдикційного статусу і перспектив канонічного оформлення православних Церков у єдину Українську Помісну Православну Церкву (УПЦ).

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- з'ясування історико-канонічних підстав для отримання автокефального статусу Українським Православ'ям;
- визначення ключових першопричин та канонічної правомірності/неправомірності створення УПЦ КП і подальшого міжправославного протистояння;
- дослідження взаємозв'язку геополітики з поділом Українського Православ'я за юрисдикційною ознакою на УПЦ МП, УПЦ КП та УАПЦ;
- проведення аналізу еклезіологічних суперечностей, які мають місце в Українському Православ'ї щодо ідеї помісності;
- розробка механізмів розбудови єдиної Помісної Православної Церкви в Україні на сучасному етапі.

Об'єкт дослідження – релігійно-церковна сфера та діяльність Православних церков в Україні.

Предметом дисертаційного дослідження є юрисдикційний статус Українського Православ'я та канонічні підстави для оформлення Єдиної Української Помісної Православної Церкви.

Методи дослідження зумовлені специфікою об'єкта й потребами комплексного філософсько-релігієзнавчого аналізу діяльності православних Церков в українському суспільстві, що базуються на теоретико-методологічних напрацюваннях філософії, релігієзнавства, історії філософії, історії, юриспруденції, політології та інших наук.

Основними методами, які дозволили реалізувати сформульовану в дисертації мету і вирішити поставлені завдання, є такі: методи системного підходу та кількісно-якісного аналізу, які дали змогу конструктивно розглянути ключові елементи міжправославного конфлікту та розвиток Українського Православ'я на межі тисячоліть; використання позаконфесійного, структурно-функціонального та порівняльно-історичного методів дослідження дозволило сформулювати авторську концепцію розвитку Українського Православ'я у пострадянський період; метод синтезу сприяв забезпечив дав змогу проаналізувати точки зору та богословські рефлексії на предмет відмінності/подібності тлумачення засадничих термінів канонічного права та еклезіології; за допомогою аналітичного методу пізнання вдалося диференціювати об'єкт дослідження на складові, здійснити концептуальний огляд першопричин міжправославного конфлікту та основних етапів розвитку українських православних юрисдикцій у пострадянський період; на основі методу контент-аналізу досліджено

основні етапи підготовчих процесів, що передують отриманню Українським Православ'ям помісного статусу у контексті канонічного права та останніх геополітичних змін.

Метод компаративного аналізу дозволив порівняти існуючі в українському суспільстві православні конфесії, виявити в них як спільні, так і відмінні риси, що у своїй сукупності становлять специфіку їх віровчення, а також визначають особливості релігійної діяльності. Герменевтичний метод дозволив проаналізувати богословські тексти, а також критично осмислити документи православних конфесій, релігієзнавчу літературу, матеріали ЗМІ.

Дисертаційна робота ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, єдності логічного та історичного, позаконфесійності, світоглядного плюралізму, цілісності, системності, які були використані з метою неупередженого наукового висвітлення окресленої проблематики.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що в ньому основі аналізу історичних документів, науково-аналітичних праць, богословських творів та матеріалів ЗМІ здійснено релігієзнавчі та еклезіологічні рефлексії щодо юрисдикційного статусу Українського Православ'я та перспектив канонічного оформлення єдиної Помісної Православної Церкви в Україні.

У дисертації формулюється низка положень і висновків, які містять наукову новизну й виносяться на захист:

вперше:

– досліджено проблеми юрисдикційного статусу Українського Православ'я та обґрунтовано еклезіологічні засади канонічного оформлення його помісності, що має реалізовуватися у формі автокефалії, а не автономії;

– систематизовано передумови виникнення та основні причини міжправославного протистояння в Україні у пострадянський період, вказано на існування низки еклезіологічних протиріч, що заважають процесам досягнення автокефалії, оскільки частина православних із УПЦ МП та УАПЦ підтримують курс на реалізацію помісності через автономію у складі Московського чи Константинопольського патріархатів чи близької до неї оригінальної форми "розширеної автономії";

– з'ясовано, що структура організаційного становлення церковних юрисдикцій за умов незалежності України та трансформації українського суспільства тяжіє до автокефальної форми помісності у два способи: самопроголошення автокефальної помісної церкви (УАПЦ та УПЦ КП) та наростання автокефалістських тенденцій в УПЦ МП в 2000-і роки.

набуло подальшого розвитку:

– положення, що основною причиною неможливості об'єднання українських православних Церков є штучно створювані церковними ієрархами конфліктні колізії в українському православному середовищі, які пов'язані із особистою ворожнечею, ментальними і культурними розбіжностями, релігійною пропагандою "канонічності" чи "автокефалістичності";

– узагальнення, що надмірна політизація православного середовища, підсилена невирішеними канонічними, еклезіологічними та соціально-економічними проблемами є і у подальшому може стати каталізатором для

конфліктів і призвести до ще більш нестабільної ситуації в країні. Альтернативою звичайній політизації є орієнтація церков на громадянське суспільство, яка особливо яскраво проявилася у діяльності Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій та під час Майдану 2013-2014 рр.;

– та інкультурації українського соціуму вийшло на перший план у релігійному питанні статусу Українського Православ'я в контроверсійних вимірах богословського, релігієзнавчого та політико-ідеологічного підходів в умовах глобалізації та світському дискурсах про долю українського православ'я. Загальним висновком цих дискусій стала теза про те, що вирішення проблеми помісності та автокефалізації всього українського православ'я потребує політичної волі держави та суспільства.

уточнено:

– тезу про умотивовану необхідність проведення Всеправославної наради, присвяченої виробленню чіткої, заснованої на канонічних нормах позиції щодо отримання автокефалії Українським Православ'ям, оскільки саме Всеправославна нарада на чолі з патріархом Константинопольським де-факто і де-юре є органом, який тлумачить канонічне право і вирішує суперечки, пов'язані з юрисдикційними розділеннями в національних церквах; так в останні десятиліття були врегульовані кризи в Болгарській та Єрусалимській церквах;

– основні еклезіологічні пріоритети українських церковних юрисдикцій на сучасному етапі релігійних процесів в Україні: для УПЦ КП це "автокефальність", УПЦ МП – "канонічність", а для УАПЦ – незалежність від Московського патріархату навіть можливою ціною реалізації помісності в межах автономії у Константинопольському патріархаті.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що воно є вагомим внеском у практичне релігієзнавство, оскільки узагальнює основні напрацювання у царині отримання національними церквами помісного статусу.

Систематизовано основні історичні моделі отримання автокефалії, які будуються як на еклезіально-правових засадах, так і на існуючих формах здобуття юрисдикційного статусу низкою Церков, що входять у Вселенське Православ'я, а також запропоновані еклезіологічні пріоритети українських церковних юрисдикцій на сучасному етапі релігієтворення в українському соціумі. Окремі положення дисертації є значущими з точки зору з погляду осмислення й вирішення складних міжконфесійних та етнорелігійних проблем державними органами, релігійними організаціями.

Практичне значення дисертації зумовлене можливістю використання її матеріалів та висновків в освітньо-педагогічній діяльності, зокрема для роз'яснення проблем, пов'язаних з юрисдикційною кризою Українського Православ'я та шляхів досягнення ним помісного статусу. Окремі положення роботи можуть використовуватися при викладанні у вищих навчальних закладах курсів історії України, філософії, історії філософії, релігійної філософії, релігієзнавства, спецкурсів з історичної, релігієзнавчої та культурологічної проблематики, а також при написанні відповідної навчально-методичної літератури.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи були представлені у вигляді доповідей та тез на низці Міжнародних та науково-практичних конференцій: "Філософія гуманітарного знання: після Вільгельма Дільтея" (м. Чернівці, 16-17 жовтня 2009 р.); "Міжетнічні та міжконфесійні відносини в контексті сучасних суспільних трансформацій" (м. Чернівці, 29-30 квітня 2010 р.); "Духовно-культурний чинник у зміцненні сім'ї та інтеграції суспільства" (м. Чернівці, 17-18 листопада 2011 р.); "Релігія та соціум у контексті глобальних трансформацій" (м. Чернівці, 29-30 травня 2012 р.); "Транспортне право в XXI столітті" (м. Київ, 21 лютого 2013 р.); "Студент – дослідник – фахівець" (м. Київ, 24 травня 2013 р.; 29 травня 2014 р.); "Соціокультурні виміри релігійних процесів у світі та в Україні" (м. Чернівці, 30-31 травня 2013 р.); "Гуманітарно-наукове знання: розмаїття парадигм" (м. Чернівці, 14-15 жовтня 2013 р.); "Держава і Церква: форми взаємодії в умовах трансформації українського суспільства" (м. Чернівці 28-29 травня 2014 р.); "Авраамічні релігії в Україні: інкультураційні взаємовпливи та міжконфесійні взаємини" (м. Галич, 29-20 травня 2014 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у 9 публікаціях, 5 з яких надруковано у фахових виданнях, 2 статті у міжнародних журналах та 3 – у матеріалах конференцій.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел та літератури. Основний текст дисертації становить 172 сторінки, список використаних джерел та літератури містить 417 найменувань і вміщений на 31 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, її зв'язок з науковими програмами, визначено об'єкт і предмет дослідження, сформульовано мету й наукові завдання, охарактеризовано методологічну основу та сформульовано наукову новизну дисертаційної роботи, зазначено її теоретичне і практичне значення, особистий внесок автора, а також наведено дані про апробацію отриманих результатів і структуру дисертації.

У першому розділі **"Юрисдикційний статус православ'я в Україні як об'єкт філософсько-релігієзнавчого дослідження"** висвітлено стан наукової розробки теми, подано характеристику основних груп джерел, окреслено теоретико-методологічні засади роботи.

Враховуючи складність і поліваріантність проблеми дослідження, в історіографії використану літературу розподілено на сім груп за принципом популяризації та філософсько-релігієзнавчих напрямів історичного аналізу становлення Українського Православ'я. Така процедура аналізу джерел дозволила автору простежити витоки виникнення та перебігу міжправославного конфлікту і різноплановість підходів до його розуміння та розв'язання.

Так, до **першої** групи увійшли праці релігієзнавців, що мають неупереджені судження з питань юрисдикційного статусу Українського Православ'я (В. Бондаренко, А. Герасимчук, В. Докаш, В. Єленський,

А. Колодний, О. Саган, П. Саух, Д. Христокін, Л. Филипович, Ю. Чорноморець, В. Шевченко, Л. Шугаєва) та тих науковців, які аналізують вплив "етнонаціонального фактору" на релігійну мапу України (В. Іванишин, С. Здіорук, Д. Зінчук, О. Саган, Ю. Чорноморець, О. Шуба, В. Токман).

До **другої** групи було віднесено матеріали спеціалізованих видань, зокрема, таких як: "Людина і світ", "Українське релігієзнавство", "Релігійна панорама"; незалежних друкованих ЗМІ: "Дзеркало тижня" "Національна безпека і оборона", інтернет-ресурси: "Релігія в Україні", "Релігійно-інформаційна служба України" та "Богословський портал", які відіграють ключову роль у дослідженні міжцерковного конфлікту.

Третя група джерельної бази дисертаційного дослідження охоплює наукові та публіцистичні праці, присвячені міжправославному конфлікту в Україні та підставам створення Української Помісної Православної Церкви: В. Єленський "Автокефалія"; С. Здіорук та О. Саган "Помісна Православна Церква: проблеми і прогнози конституювання"; С. Здіорук і В. Токман "Україна на шляху конституювання Помісної православної церкви"; О. Саган "Автокефалія. Між політикою і молитвою"; Л. Пилявець "Автокефалія православної Церкви на Україні".

При здійсненні контент-аналізу була використана **четверта** група першоджерел, у яких відображені позиції офіційних осіб держави у питанні створення УПЦ: Л. Кравчук "Створення єдиної УПЦ – об'єктивна реальність історії", Л. Кучма "Україна – не Росія", В. Ющенко "Звернення до нації".

До **п'ятої** групи увійшли праці М. Афанасьєва, Й. Зізіулеса, П. Зуєва, Г. Кочеткова, В. Лоського, М. Лоського, М. Поповича, А. Свилярьова, О. Шмеман, у яких розкрито еклезіологічні розбіжності, пов'язані з сучасним міжправославним протистоянням в Україні.

Для з'ясування дискусійних канонічних питань щодо явища автокефалії була використана **шоста** група першоджерел, в яких розглянуто засади канонічного права православних Церков: "Джерела канонічного права Православної Церкви", перекладені з грецької Я. Туркалом; "Правила Православної Церкви" з тлумаченням єпископа Далматинсько-Істрійського Нікодима; "Канонічне право" В. Ципіна.

Для об'єктивного аналізу процесів, що супроводжували й супроводжують міжправославне протистояння в Україні, послуговувала **сьома** група першоджерел, а саме: документи та постанови Церковних Соборів (1990-1992), виступи, доповіді та заяви православних ієрархів, офіційних осіб й організацій, що характеризують перебіг міжцерковного конфлікту.

Аналіз наукового доробку із зазначеної проблематики засвідчив, що є дві основні концепції щодо вирішення питання помісності Православних Церков в Україні. Згідно першої – створення Української Помісної Православної Церкви такі дослідники як С. Здіорук, А. Колодний, О. Саган, В. Шевченко вбачають в об'єднанні УПЦ КП та УАПЦ на ґрунті ідеї про те, що кожна нація має право мати власну Церкву. Відповідно до другої концепції (В. Бондаренко, Ю. Чорноморець) українське суспільство може консолідуватися (як православна більшість) лише навколо УПЦ МП, яка має канонічний статус.

Наявність цих двох позицій, з одного боку, певною мірою створює конфліктну ситуацію в українському соціумі, а з другого – деконсолідує православне і соціальне середовище.

У другому розділі "**Міжправославний конфлікт та канонічний статус Українського Православ'я на межі тисячоліть**" реконструйовано основні етапи становлення українських православних церковних юрисдикцій у пострадянський період та визначено причини виникнення міжправославного протистояння в Україні. Дисертантом проаналізовано позиції церковних ієрархів і державних діячів щодо цього.

Констатовано, що процес національного, культурного та духовного відродження в Україні наприкінці ХХ ст. став першопричиною міжправославного розладу, а згодом трансформувався в одну з найгостріших незгод в українському суспільстві – міжправославний конфлікт, поштовхом для якого стало утворення двох паралельних, конкуруючих між собою, церковних структур.

Особлива увага автора була прикута до процесів, пов'язаних з обранням предстоятеля Московського Патріаршого престолу в 1990 році, що де-факто стали відправною точкою внутрішньо православного протистояння та подальшої реструктуризації українського православного середовища. Зазначено, що проведення собору Української Автокефальної Православної Церкви на початку червня 1990 р. та обрання патріархом Київським і всієї України митрополита Мстислава (Скрипника), а також надання УПЦ певної самостійності та незалежності в управлінні, розпочали якісно новий етап унезалежнення Української Церкви.

Наголошено, що важливим каталізатором у становленні Українського Православ'я став Акт проголошення незалежності України, який надав можливість УПЦ сформулювати "сумірне" прохання про автокефалію до РПЦ, вмотивоване тим, що "релігійна ситуація в Україні після проголошення незалежності Української держави, вимагає від УПЦ нового статусу, а саме автокефалії". Ця пропозиція була підтримана і на державному рівні. Звернуто увагу на те, що подальша децентралізація українського православного середовища породила низку відцентрових процесів, які рішеннями Харківського Архієрейського (15 травня 1992 р.) та об'єднавчого Соборів (26-27 червня 1992 р.) призвели до виникнення нових церковних структур – УПЦ у єдності з Московським Патріархатом та УПЦ КП поряд з існуючою УАПЦ.

У контексті цього автором зазначено, що у ситуації, яка склалася на той час, отримання автокефального статусу було ускладнено організаційно-канонічними змінами: існування в Україні кількох невизнаних православних юрисдикцій, геополітичні інтереси Московського Патріархату та невважена позиція української влади у церковних справах. Зважаючи на це та існуючі приклади у Вселенському православ'ї отримання автокефалії помісними церквами безпосередньо від Константинополя, в УПЦ КП було прийнято рішення зробити акцент на історичних зв'язках Київської митрополії з Константинопольським Патріархатом та мотивувати своє прохання про автокефалію 34-им Апостольським правилом, а також тим, що саме Константинополь є "Церквою-матір'ю" для Українського Православ'я.

Зазначено, що такий підхід до вирішення питання дав поштовх для численних перемовин у різних форматах, які, зважаючи на еклезіологічні незгоди та існування роз'єднаних між собою українських православних юрисдикцій, а головне негативну позицію РПЦ, були безрезультативними.

Обґрунтовано, що подальші зміни, які відбувалися у керівництві українських церков та Україні загалом, призвели до міжправославного розколу у 1992 році, котрі лише час від часу трансформували пріоритети у державно-церковних відносинах, проте суттєво не вплинули на процес об'єднання українських православних юрисдикцій і отримання ними канонічного статусу.

У третьому розділі **"Еклезіологічні засади українських церковних юрисдикцій у період сучасності"** висвітлено основні еклезіологічні протиріччя, що мають місце в Українському Православ'ї, а саме: в питаннях апостольської спадковості, церковної канонічності, адміністративного об'єднання помісних Церков та хрещення.

Наголошено, що еклезіологія українських церковних юрисдикцій є однією з найбільш обговорюваних тем серед сучасних українських дослідників, у рефлексіях яких окреслюється погляд на Священне Передання, а також сутність та устрій Церкви (В. Докаш, П. Зуєв, Д. Кузьменко, Ю. Чорноморець, В. Шевченко, Л. Шугаєва та ін.).

Зважаючи на те, що на межі тисячоліть в Українському Православ'ї постала велика кількість розколів та залишається невирішеним питання порядку набуття автокефалії, автором зроблено акцент на тому, що сучасна православна еклезіологія яка представлена в працях М. Лоського, Й. Зізіуласа, П. Зуєва, О. Шмеман, Ю. Чорноморець є однією з найбільш дискусійних тем не тільки серед релігієзнавців та богословів, а й серед пересічних віруючих українського православного середовища.

Зазначено, що сьогодні серед представлених еклезіологічних концепцій українських церковних юрисдикцій існує багато несумісних богословських теорій, що веде до виникнення значної кількості помилкових еклезіологічних тверджень, які чи не найбільш заважають досягненню єдності в Українському Православ'ї.

Доведено, що проблема юрисдикційного підпорядкування та спричинена нею криза Українського Православ'я є багатовимірною і відповідно має ті залежності, які, зокрема, генетично проростають в історію кількавікових (але не одвічних) українсько-російських взаємин чи ж прямо або опосередковано пов'язані з геополітичними пріоритетами як України, так і Росії.

Визначено, що подоланню міжправославних розколів, які стоять на заваді утвердження Української Помісної Православної Церкви, присвячено низку наукових та богословських праць, зокрема: Ю. Чорноморця "Проблема разделения украинского православия сегодня и будущее христианства", Патріарха Філарета "Проповіді, Промови, Послання, Доповіді, Інтерв'ю", Д. Кузьменка "Церковне спілкування – православні перспективи".

На прикладах таких спільних заходів, у яких беруть участь представники всіх українських церковних юрисдикцій, як-то засідання Всеукраїнської Ради Церков, молебні з тих чи інших подій, допомога українським військовим та інші, автор констатує про існуючі можливості об'єднання православних Церков.

Проаналізовано і визначено сутність основних еклезіологічних дефініцій та доведено існування колегіального трактування таких еклезіологічних термінів: "Церква", "єдність Церкви", "Вселенська Церква" та "кафолічність", а також відсутність єдиного тлумачення українськими Церквами понять: "самостійна Церква", "канонічна/ неканонічна Церква", "апостольська спадкоємність", "помісна Церква" та "благодатність".

Встановлено, що, незважаючи на історичний досвід набуття автокефалії православними Церквами і сучасний еклезіологічний доробок вселенських православних форумів щодо цього, сьогодні немає цілісної еклезіологічної концепції з історично апробованим регламентом отримання "автокефалії" та існують різні версії розуміння ключового поняття "помісна церква". Так, у сучасній грецькій теології "помісна церква" – це окрема єпископія, а у слов'янській – або автокефальна, або автономна, але обов'язково національна церква. Спроби патріарха Кирила (2009 р.) оголосити помісною для України РПЦ взагалі чи постійні спроби УПЦ МП видати себе за помісну церкву – еклезіологічно абсурдні.

Автором доведено, що дефініція "неканонічна Церква" повинна використовуватись лише для позначення тих церковних юрисдикцій, які себе позиціонують як православні, проте не є визнані Вселенською Православною Церквою та не мають євхаристійного спілкування з автокефальними Церквами, хоча якраз православні церкви дотримуються канонів, які є частиною Священного Передання і тому власне не можуть бути названі "неканонічними". Богословськи коректно говорити про тимчасово невизнані світовим православ'ям помісні національні церкви.

У четвертому розділі **"Українське Православ'я у контроверсійних вимірах політико-ідеологічного та релігієзнавчого підходів"** досліджено гостроту суперечностей та складні процеси, що відбувалися в останні роки між віруючими українського православного середовища різної юрисдикційної належності.

Зауважено, що період президентства В. Ющенка (2005-2010) пройшов під концептуальним гаслом "створення єдиної Української Помісної Церкви задля єднання нації". Зважаючи на те, що у світовому православ'ї й досі не вироблено сталої форми набуття автокефалії православними церквами, пріоритетний курс третього Президента України будувався на визнанні УПЦ КП Константинопольським Патріархом, завдяки чому навколо цієї Церкви мали об'єднатися українські православні церковні юрисдикції. Наголошено, що, пов'язане з державно-церковною стратегією В. Ющенка, святкування 1020-річчя Хрещення Київської Русі у 2008 році було надзвичайно важливим, оскільки воно було організоване задля примирення трьох гілок Українського Православ'я. Автор констатує, що кульмінацією вищезначеної події стали візити патріархів Варфоломія та Алексія II в Україну. Разом із тим, дисертантом констатовано, що після цього міжправославне протистояння в Україні не тільки не зникло, а й ще більше загострилось, зважаючи на багатомірність юрисдикційного статусу Українського Православ'я (конфесійні чвари, українсько-російські міждержавні непорозуміння, протистояння між православними ієрархами та ін.).

На думку дисертанта, не сприяли створенню єдиної Української Помісної Православної Церкви ліквідація Держкомнацрелігій України та внесення змін до Закону України "Про свободу совісті та релігійній організації" від 16 жовтня 2012 р., а згодом ідея об'єднання Українського Православ'я взагалі перестала бути актуальною. Констатовано, що цьому також слугували тогочасні візити Патріарха РПЦ Кирила в Україну та неоднозначність їх сприйняття українською спільнотою, оскільки "впродовж", "до" і "після" візитацій велась активна пропаганда неоімперської концепції "Русского мира" з її виразною неоколоніальною специфікою державно-церковної політики РФ. При цьому заперечувались та зневажались будь-яка самобутність і цінність Українського Православ'я, що вказувало на принципово відмінне розуміння між РПЦ та Українськими Церквами майбутньої долі Українського Православ'я. На підставі досліджень, проведених Центром Разумкова, автором доведено, що гостре міжправославне протистояння в останні роки було в більшості спричинене наданням владою преференцій УПЦ МП та де-факто виведення її на рівень "державної церкви". Практично за всіх президентів України за всі роки незалежності УПЦ МП користувалася режимом найбільшого сприяння з боку офіційної влади.

Зазначено, хоча й над Українською Православною Церквою Київського патріархату також тяжіє традиція синодального та підрадянського життя, утім, є й суттєва відмінність від УПЦ МП. У Київському патріархаті молода людина знайде природне поєднання – бути православним і бути українцем. Натомість у храмі УПЦ МП поєднувати те й інше непросто.

Дисертант доходить висновку, що роздрібленість Українського Православ'я та незабезпеченість окремих напрямків культовими спорудами також загострює міжправославне протистояння і заважає консолідації зусиль православного середовища в отриманні помісного статусу. Роки існування роз'єднання в Православ'ї України засвідчують, що його Церкви не здатні самі вирішити означену проблему, а то й вже змирилися з існуючим станом речей, функціонують в конкуруючому між собою стані. До того ж супротивом цьому об'єднанню виступають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Тому вкрай необхідною є одностайна позиція з церковного питання вищого керівництва держави.

Підкреслено, що існуючий міжправославний конфлікт набув не тільки неоднозначного богословсько-ідеологічного забарвлення, а й зрісся з суспільно-політичною складовою життя України. Тому сьогодні саме на церковне керівництво УПЦ КП та УПЦ МП покладається виняткова відповідальність у справі успішного подолання міжправославної кризи і об'єднання Українського Православ'я. Говорячи про перспективи утворення в Україні єдиної Української Помісної Православної Церкви, наголошено, що це має бути не простий організаційний процес вивершення такої церковної структури. Вона має сформуватися українською по суті, закоріненою у найкращі духовні та культурні здобутки українського православ'я, працювати на національний поступ України. Необхідно, щоб релігійна ідентичність поєднувалася з моральними переконаннями та національно-культурним світоглядом. Важливо також усвідомити й обрати правильні кроки для більш тісного діалогу з суспільством, особливо його громадянсько-активною частиною.

ВИСНОВКИ

У дисертації досліджено релігієзнавчі та еклезіологічні рефлексії щодо юрисдикційного статусу Українського Православ'я та перспектив канонічного оформлення єдиної Помісної Православної Церкви в Україні, з'ясовано дійсні та штучні причини юрисдикційної кризи Українського Православ'я.

Відповідно до мети і завдань дослідження отримані результати узагальнено у таких **висновках**:

Основною серед першорядних причин відмови Московського Патріархату в наданні автокефалії УПЦ на початку 90-х років минулого століття стала аксіома про "неоднозначність ставлення до неї кліру та віруючих України", за допомогою якої Московська Патріархія спекулює на канонічно-правовій необізнаності мирян. Первинною є згода на автокефалію єпископів, а рецепція народу є вторинною і її значення у минулому перебільшувалося під впливом православного романтизму О. Хомякова.

Існують і розбіжності у трактуванні таких богословських термінів, як "автокефалія" та "апостольська спадкоємність". Зокрема, аргументовано правомірність / неправомірність вживання таких еклезіологічних дефініцій, як "канонічна Церква" та "самостійна Церква". Дисертантом доведено, що висунуті УПЦ КП ("Незалежній державі – незалежну церкву", "Майбутнє з ЄС") та УПЦ МП і РПЦ ("Братерство народів", "Православна цивілізація", "Русский мир", "Київське християнство") гасла є канонічно не коректними.

У філософсько-релігієзнавчому дискурсі відсутня одностайність щодо історико-канонічних підстав проголошення української церкви "Церквою-дочкою" для Московського Патріархату. Відтак, залишається незаперечним фактом того, що Константинополь є "Церквою-матір'ю" для української та російської Церков. Єдиний вірний шлях для остаточного еклезіально-правового оформлення Українського Православ'я, як помісної Церкви, це – об'єднання українських православних Церков задля утворення єдиної Української Православної Помісної Церкви, що є головною умовою Константинопольського Патріарха для отримання автокефалії.

Розділення Українського Православ'я дискредитує імідж України в світі, є постійним джерелом соціальної напруги, становить потенційну загрозу національній безпеці України (сепаратизм, поширення екстремістської проросійської ідеології тощо). Відтак, інтересам національної безпеки України відповідає створення Української Помісної Православної Церкви. З другого боку, сучасний канонічний статус УПЦ МП дозволяє керівництву Російської ПЦ використовувати її як потужний ресурс впливу політики РФ в Україні.

Одним з найважливіших досягнень цивілізаційно-культурного вибору, який останнім часом зробила Україна, є якісно новий початок етапу переговорів про об'єднання УПЦ КП, УПЦ МП та УАПЦ. Зважаючи на те, що консолідація Українського Православ'я може відбутися лише на канонах Православної Церкви, підґрунтям подолання православного протистояння та успішних міжцерковних перемовин повинні стати спільні еклезіологічні засади.

Організаційні питання, що стосуються проведення спільного Архієрейського Собору, Синоду та розподілу посад Предстоятеля, керуючого справами і секретаря Синоду УППЦ залишаються відкритими для дискусії. Проте саме незгода в окреслених вище питаннях стає на заваді церковного об'єднання. У разі неможливості об'єднання Українського Православ'я, не виключено перспективу приєднання УПЦ КП чи УАПЦ, або УАПЦ і УПЦ КП в статусі митрополій до Константинопольського Патріархату задля надбання канонічного статусу та подальшого отримання автокефалії в канонічний спосіб від "Церкви-матері".

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові статті у фахових виданнях:

1. Бутинський В. Переддень 1020-ліття хрещення Русі-України у проблемному дискурсі легітимації єдиної помісної Української Православної Церкви / В. Бутинський // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – № 1(7). – С. 124 – 130.

2. Бутинський В. Міжцивілізаційні суперечності та їх православний фактор у проблемному полі сучасних україно-російських відносин / В. Бутинський // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – № 2(8). – С. 132 – 139.

3. Бутинський В. Перший візит патріарха Московського та всієї Русі Кирила в Україну в контексті духовно-ідеологічних рефлексій віруючих УПЦ КП / В. Бутинський, В. Шевченко // Наукові записки. – Серія "Історичне релігієзнавство". – Острог, Вид-во Національного ун-ту "Острозька академія". – Випуск 6. – 2012. – С. 98 – 111.

4. Бутинський В. Антиукраїнські виклики та юрисдикційна криза Українського православ'я / В. Бутинський // Українське релігієзнавство. – К., 2012. – № 62-63. – С. 203 – 212.

5. Butynský Vladimír. K otázce zákonno ststavu Ekkleziologické kogostavu Ukrajinské pravoslavné církve Kyjevského patriarchátu / Vladimír Butynský // Modern Science – Modernívěda. – České Republika. – Praha. – SRIED. – 2014. – № 2. – P. 82 – 87.

6. Бутинский В. Эклезиологическое толкование "апостольская приемственность" в украинских церковных юрисдикциях / В. Бутинский // Социально-гуманитарный вестник Юга России. Научный журнал. – Краснодар, 2013. – № 8(39). – С. 57 – 61.

Публікації в інших виданнях:

7. Бутинський В. Історичні умови становлення автокефалії Албанської Православної Церкви / В. Бутинський // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – К. : Видавництво КІБіТ, 2013. – № 2(24). – С. 118 – 119.

8. Бутинський В. Українське Православ'я в контроверсійних вимірах політико-ідеологічного та релігієзнавчого підходів / В. Бутинський // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – К. : Видавництво КІБіТ, 2014. – № 2(24). – С. 166 – 167.

9. Бутинський В. Українське Православ'я сьогодні: буття та перспективи / В. Бутинський // Держава і Церква: форми взаємодії в умовах трансформації українського суспільства: матеріали Міжн. наук.-практ. Інтернет-конф., 28-29 травня 2014 р. / за заг. ред. проф. Докаша В. І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. – С. 47 – 52.

АНОТАЦІЯ

Бутинський В. Я. Юрисдикційний статус українського православ'я і перспективи канонічного оформлення помісної церкви : релігієзнавчі та еkleзіологічні рефлексії (1991 – 2013 рр.) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Житомирський державний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України. – Житомир, 2014.

У дисертації реконструйовано і проаналізовано юрисдикційний статус Українського Православ'я, здійснено комплексне дослідження широкого спектру питань, пов'язаних з розколом Українського Православ'я, запропоновано релігієзнавчі та еkleзіологічні рефлексії щодо перспектив канонічного оформлення помісної церкви.

З'ясовано історико-канонічні підстави необхідності отримання автокефального статусу Українським Православ'ям. Проведено розвідка ключових першопричин та канонічної правомірності створення УПЦ КП, основою яких є 34 Апостольське правило. На підставі дослідження основних етапів становлення українських церковних юрисдикцій за умов трансформаційних змін пострадянського суспільства констатується, що основною причиною неможливості об'єднання українських Церков є штучно створювані православними ієрархами конфліктні ситуації в українському православному середовищі. Вказано на існування основних еkleзіологічних протиріч, що мають місце в українському православ'ї, а саме: в питаннях апостольської спадковості, церковної канонічності, адміністративного об'єднання помісних Церков та хрещення.

У дисертаційній роботі зазначено, що існують богословські розбіжності в трактуванні таких богословських термінів, як "автокефалія" та "апостольська спадкоємність", аргументовано правомірність / неправомірність вживання таких еkleзіологічних дефініцій, як "канонічна Церква" та "самостійна Церква". Доведено, що висунуті УПЦ КП ("Незалежній державі – незалежну церкву", "Майбутнє з ЄС") та УПЦ МП і РПЦ ("Братерство народів", "Православна цивілізація", "Русский мир", "Київське християнство") гасла є канонічно некоректними.

Встановлено, що надмірна політизація Українського Православ'я підсилена невирішеними канонічними, еклезіальними та соціально-економічними проблемами у подальшому може стати каталізатором конфліктів, що може призвести до нестабільної ситуації у країні.

Констатовано, що сьогодні наявні всі передумови для подолання міжправославного розколу та об'єднання українських Церков у єдину Українську Помісну Православну Церкву.

Ключові слова: УПЦ КП, УАПЦ, УПЦ МП, автокефалія, еклезіологія, автономна Церква, канонічна Церква, помісна Церква, неканонічна Церква, "апостольська спадкоємність".

АННОТАЦІЯ

Бутынский В. Я. Юрисдикционный статус украинского православия и перспективы канонического оформления поместной церкви : религиозно-эклизиологические и экклезиологические рефлексии (1991 – 2013 гг.) – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – религиоведение. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франка Министерства образования и науки Украины. – Житомир, 2014.

В диссертации на основе широкого круга источников и литературы реконструировано и проанализировано юрисдикционный статус Украинского Православия, сделано комплексное исследование спектра вопросов, связанных с расколом Украинского Православия, предложено их религиозно-эклизиологические рефлексии относительно перспектив канонического оформления поместной церкви.

Выявлены историко-канонические основания необходимости получения автокефального статуса Украинским Православием. Проведен анализ ключевых первопричин и канонической правомерности создания УПЦКП, основой которых есть 34 Апостольское правило. На основании исследования основных этапов становления украинских церковных юрисдикций в условиях трансформационных изменений постсоветского общества констатируется, что главной причиной невозможности объединения украинских Церквей есть искусственно создаваемые православными иерархами конфликтные ситуации в украинской православной среде. Указано на существование основных экклезиологических противоречий, имеющих место в украинском православии, а именно : в вопросах апостольской преемственности, церковной каноничности, административного объединения поместных Церквей и крещения.

В диссертационной работе утверждается, что существуют богословские разногласия в трактовке таких богословских терминов, как "автокефалія" и "апостольская преемственность", аргументировано правомерность / неправомерность применения таких экклезиологических дефиниций, как "каноническая Церковь" и "самостоятельная Церковь". Доказано, что выдвинутые УПЦ КП ("независимому государству – независимую церковь", "будущее с ЕС") и УПЦ МП и РПЦ ("братство народов", "православная

цивилизация", "русский мир", "киевское христианство") лозунги являются канонически некорректны.

Установлено, что чрезмерная политизация Украинского Православия, усиленная нерешенными каноническими, экклезиальными и социально-экономическими проблемами есть и в дальнейшем может стать катализатором возникновения конфликтов, что может привести к нестабильной ситуации в стране.

Констатировано, что сегодня имеются все предпосылки для преодоления междуправославного раскола и объединения украинских Церквей в единую Украинскую Поместную Православную Церковь.

Ключевые слова: УПЦКП, УАПЦ, УПЦМП, автокефалия, экклезиология, автономная Церковь, каноническая Церковь, поместная Церковь, неканоническая Церковь, "апостольская преемственность".

SUMMARY

Butynskyy V. Y. Jurisdictional Status of the Ukrainian Orthodox Christian Church and the Possibilities for the National Church Canonic Design : Religious and Ecclesiological Reflection (1991 – 2013 years). – Manuscript.

Dissertation Thesis for the Candidate of Philosophical Sciences Degree, Specialty 09.00.11 – Religion Studies. – Zhytomyr Ivan Franko State University Ministry of Education and Science of Ukraine. – Zhytomyr, 2014.

The jurisdictional status of Ukrainian Orthodoxy is reconstructed and analyzed on the basis of a wide range of sources and literature, and a comprehensive study of a wide range of issues related to the split of Ukrainian Orthodoxy is undertaken. The religious and ecclesiological reflection of possibilities of National Church Canonic Design is proposed.

The historical and canonical bases for the need for autocephalous status of Ukrainian Orthodoxy are analyzed. The reconnaissance of key root causes and the canonical legality of the creation of the UOC-KP is conducted the main of which is Apostolic Rule 34.

It is stated on basis of the research of the main stages of Ukrainian Church jurisdictions formation during transformational changes in post-Soviet society that the main reason for the inability of unification of Ukrainian churches are Orthodox hierarchs who artificially created conflicts in the Ukrainian Orthodox Christian environment. The existence of fundamental ecclesiological conflicts taking place in the Ukrainian Orthodox Church is specified, namely issues: the apostolic succession, church canonical character, administrative association of local churches and baptism.

The thesis states that the rearetheological differences in interpretation of such theological terms as "autocephaly" and "apostolic succession". The legality or illegality of the use of these ecclesiological definitions as "canonical Church" and "independent Church" is argued. It is proved that both ideas of the UOC-KP ("an independent state – an independent church", "the future with the EU") and ideas of the UOC-MP and the ROC ("the brotherhood of peoples", "Orthodox civilization," "Russian World", "Kievan Christianity") are not canonically correct.

It is found that excessive politicization of Ukrainian Orthodoxy is reinforced by unresolved canonical, ecclesiastical, social and economic problems and so is and can be in the future a catalyst for conflict perturbations that may lead to instability in the country.

It is noted that today all the prerequisites exist for overcoming inter-Orthodox division and unification of Ukrainian churches in the Unified Orthodox Christian National Church.

Keywords: UOC-KP, Ukrainian Autocephalous Orthodox Christian Church, the UOC-MP autocephaly, ecclesiology, autonomous Church, the canonical Church, the national Church, non-canonical Church, "apostolic succession".